

УДК 332.1

Буснюк С.В., аспірант

Луцький національний технічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються питання та обґрунтовано необхідність, методи та засоби державного регулювання процесу формування та функціонування кластерів в економіці України. Визначено основні механізми та інструменти впливу на діяльність даних територіально-інтегрованих структур.

Ключові слова: кластер, державне регулювання, інституційне середовище, конкурентне середовище, нормативно-правове регулювання.

Busnjuk S.V.

STATE REGULATION OF FORMATION AND FUNCTIONING OF CLUSTERS IN UKRAINE

In the article investigates the issues and the necessity of methods and means of state regulation of the formation and functioning of clusters in the economy of Ukraine. The basic mechanisms and instruments impact on the data geographically integrated structures.

Keywords: cluster, government regulation, institutional environment, the competitive environment, regulatory control.

Буснюк С.В.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ В УКРАИНЕ

В статье исследуются вопросы и обоснована необходимость, методы и средства государственного регулирования процесса формирования и функционирования кластеров в экономике Украины. Определены основные механизмы и инструменты воздействия на деятельность данных территориально-интегрированных структур.

Ключевые слова: кластер, государственное регулирование, институциональная среда, конкурентная среда, нормативно-правовое регулирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Територіально-галузеві інтегровані структури, якими є кластери, у світовій економічній практиці зарекомендували себе як ефективна форма співпраці суб'єктів господарювання на визначеній території, яка допомагає підприємствам досягати очікуваних фінансових результатів, науково-дослідним організаціям успішно впроваджувати власні інноваційні розробки, фінансовим інституціям результативно інвестувати фінансовий капітал, а державі та регіонам отримати ряд конкурентних переваг. Впливові міжнародні організації (UNIDO, OECD, Світовий банк, Європейська комісія) використовують кластерну стратегію як інструмент економічного розвитку регіональних та національних економік. Реалізація проектів із створення кластерів досить непросте завдання, яке залежить не лише від об'єктивних чинників та законів економіки, а від певної сукупності суб'єктивних факторів, зокрема від рівня інноваційної культури суб'єктів інтеграції, середовища в якому функціонує кластер, добровільності та відкритості умов співпраці в рамках кластера, а також державного регулювання процесу формування та функціонування кластерів. Саме тому в сучасних умовах розвитку національної економіки та потреби у впровадженні нових організаційно-виробничих систем актуалізується питання щодо ролі та місця органів державної влади в діяльності кластерних структур.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у розвиток теорії та практики діяльності кластерів зробили такі вчені-економісти як Соколенко С.І., Маркова Л.С., Войнаренко М.П., Семенов Г.А., Богма О.С., Геєць В., Семиноженко В., Внукова Н.М., Буряк П.Ю., Бороненко В., Птащенко Л. та інші. Але незважаючи на широкий спектр теоретико-прикладних питань розглянутих у працях вище зазначених науковців, залишається відкритою проблема державного регулювання процесу кластеризації в економіці України. Хоча цей процес визначається переважно ринковими умовами, уряд держави все ж може і повинен підтримати ініціативи підприємств щодо об'єднання їх в інтегровану структуру через сприяння мережевому процесу та забезпечення сприятливого інституційного середовища. Вчені однак у думці, що формування та розвиток кластерів є практично неможливим без фінансової та законодавчої підтримки з боку держави. Разом з цим, не можна визначити достатньо дослідженою проблему ступеня втручання органів державної влади в процес кластеризації, обґрунтування механізмів та інструментів державного регулювання.

Цілі статті. Метою дослідження є обґрунтування необхідності та міри втручання органів влади у діяльність кластерів в Україні, а також визначення основних механізмів та інструментів державного регулювання функціонування кластерів в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній та пов'язані із їхньою діяльністю організації, в тому числі науково-дослідні, фінансові, освітні та державні інститути. Результати діяльності кластерів у світі свідчать про підвищення внутрішньої та міжнародної конкурентоздатності його членів за рахунок комерційного та некомерційного співробітництва, наукових досліджень, інновацій, освіти, навчання та заходів підтримки. Як показала практика формування та функціонування кластерів в Україні, впровадити такі інтегровані структури в національну систему господарювання виявилось дуже важко. Кластери в Україні по суті є ринковими саморегульованими ініціативами, формування яких передбачає встановлення неформальних зв'язків між підприємствами, державними органами, освітніми установами. При цьому діяльність цих територіально інтегрованих структур бізнесу законодавчо не регламентується, підтримку мають лише за рахунок вкладів учасників або за рахунок грантового фінансування в рамках проектів.

Називають багато причин повільного впровадження кластерної моделі організації виробничо-господарських процесів в економіку України. Серед них - недоліки фізичної інфраструктури, слабка структура технологічних інститутів, регіональна ізольованість та замкнутість, низький рівень інноваційної культури та довіри між учасниками потенційних кластерів, інвестиційна непривабливість та державне недофінансування регіонів. «Розмиті» права власності, низька культура ведення бізнесу, практика рейдерських захоптів формують недовіру контрагентів, що відповідно збільшує ризики перетворення кластеру в монополію. Недостатність чіткої інформації, теперішня ситуація в країні може призвести до створення фіктивних кластерів, які будуть служити засобом для розтрати бюджетних коштів. Достатньо вагомою причиною недостатнього розвитку кластерів, слід назвати також низький рівень розвитку асоціативних структур: торгових палат, промислових асоціацій, агентств регіонального розвитку, які не виконують завдання вироблення пріоритетів розвитку регіональної економіки. А держава, при цьому залишається неефективним регулятором структурних змін інноваційної бази на державному та регіональному рівнях управління економікою. Та все ж основними, загальними причинами, що гальмують розвиток кластерів в національній економіці є нестабільна політична та економічна ситуація в країні, постійне загострення кризових явищ у вітчизняній економіці, високий рівень корупції та недобросовісної конкуренції.

Отже, роль органів державної влади повинна бути не прямою, а такою, що надає можливості та формує відповідні сприятливі передумови (економічні, нормативно-правові, інфраструктурні) для формування кластерів. Ефективне функціонування кластерів на визначеній території можливе лише при наявності відповідного

інституційного середовища, яке називають (відповідно до теорії конкурентоспроможності М.Портера) ключовим фактором успішного розвитку даних інтегрованих структур, формування якого є одним із непрямих методів впливу на економічні суб'єкти. Інституційне середовище – це чіткий, упорядкований набір інститутів, що визначає обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності. В Україні інституційне середовище є одним із найслабших місць та актуалізує чимало ризиків; характеризується ознаками нестабільності та є лише частково реформованим, що пояснюється ускладненим та тривалим переходом від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання.

Інституційне середовище є визначальним у моделі державного регулювання економічного зростання та визначається сукупністю факторів: правових, економічних, зовнішньоекономічних, соціокультурних та політичних. Вченими в результаті багатьох досліджень підтверджено тезу про те, що: «інституційне середовище істотно впливає на ефективність та темпи зростання економіки. Політично відкриті суспільства, де дотримуються норми закону, захищається приватна власність та ринковий розподіл ресурсів, зростають в три рази швидше та в 2,5 рази ефективніше, ніж суспільства, де свобода обмежена» [9, с.621-622]. Таким чином науковцями, встановлено прямий зв'язок між темпами економічного зростання та результатами функціонування інститутів, що актуалізує проблему їх реформування та вдосконалення.

Однією із важливих функцій, яку повинна виконувати держава у регулюванні діяльності кластерів це - формування конкурентного середовища, що в свою чергу забезпечує максимальне задоволення прав та потреб кінцевого споживача. Саме конкурентне середовище є необхідною умовою розвитку ринкових відносин, воно являє собою результат взаємодії умов та чинників, які створюють необхідне оточення для досягнення суб'єктами господарювання конкурентних переваг. В умовах розвитку вітчизняної економіки існує досить велика ймовірність перетворення кластера на монополію. Тобто, одна із основних функцій держави в процесі формування інтегрованих структур - це запобігання виникненню явищ монополізму, адже конкуренція є неодмінною ознакою розвиненої, цивілізованої економіки [2, с.42].

Держава регулює конкурентне середовище через прямі методи впливу на суб'єкти підприємницької діяльності. Так згідно ст.42 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Антимонопольне законодавство в Україні визначає правові основи обмеження монополізму, недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності та здійснення державного контролю за його дотриманням. Законами України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції» регулюються всі дії суб'єктів підприємницької діяльності, які спрямовані на створення перешкод для доступу на ринок інших та на встановлення дискримінаційних цін на свої товари [1, с.20]. Сучасна конкурентна політика держави передбачає мінімальне втручання, захист малого та середнього підприємництва, вдосконалення контролю за економічною конкуренцією, вдосконалення системи державної допомоги, гармонізацію промислової та конкурентної політики, необхідність сприяння зниженню бар'єрів вступу на ринки олігопольного типу, створення загальнодоступної системи інформації про ціни, обсяги попиту й пропозиції, тощо.

Одним із основних інструментів прямого впливу на діяльність кластерів є законодавче регулювання процесу формування та функціонування кластерів. На сьогодні у вітчизняному законодавстві не існує визначення поняття «кластер», його видів, особливостей створення та функціонування. Зокрема, у Господарському Кодексі України відсутнє поняття «кластеру» як територіального об'єднання підприємств. Відсутність нормативно-правового регламентування створення кластерної організації виробництва, визнання кластеру як самоврядного господарського об'єднання підприємств унеможливує поширення на нього існуючих та розробки нових, спеціалізованих програм державної підтримки. Як результат, в Україні існують лише поодинокі приклади практичного створення та функціонування кластерів, які є ініціативою товаровиробників, проектів консультаційної та технічної підтримки і

засновані на основі досвіду, запозиченого ними із світової практики кластерного розвитку.

Законодавче забезпечення кластеризації національної економіки, обмежується лише постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України. Так, використання потенціалу кластерів декларується на державному рівні в ряді документів, зокрема в Проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 р.р.; в проекті розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні», розробленому у 2008 році Міністерством економіки, який поки що не є затвердженим [4]. У 2007 році Кабінетом Міністрів України була схвалена Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки» від 6 червня 2007 року, в якій передбачалося створення нормативно-правової та науково-методичної бази для підтримки та розвитку різних типів підприємств, організацій інноваційної інфраструктури у складі кластер-технопарків [8]. У 2009 році Міністерством регіонального розвитку та будівництва спільно з Національною академією наук України було розроблено проект Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів [5], який також поки що не набув статусу офіційного документу. У щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України одним із завдань держави на 2011 рік визначено ініціювання пілотних проектів щодо створення кластерних об'єднань за участю держави в основних галузях промисловості та створення інституційних передумов для розвитку мережевої взаємодії компаній [6]. Згадки про кластери є практично у всіх державних документах, що стосуються розвитку інновацій, малого підприємництва та регіонального розвитку. Відсутність нормативно-правового регулювання функціонування кластерів унеможливує також отримання інформації про точну їхню кількість, фінансову та виробничо-господарську діяльність. Тому обов'язковою є розробка та затвердження методики збору та подання статистичної інформації про кластери через територіальні органи державного статистичного обліку, яка в свою чергу є можливою за умови прийняття відповідних законодавчих документів.

Відсутність інформації та знань з питань формування кластерних структур ще один із чинників слабого розвитку таких інтегрованих об'єднань на території України. Донести до керівників підприємств та влади думку про те, що кластеризація, в сучасних умовах розвитку національної економіки - це один із найбільш ефективних механізмів покращення фінансового та виробничого стану підприємств та регіонів досить складно, адже менеджмент підприємств в існуючій економічній ситуації в країні, прагне, в першу чергу, зберегти наявний потенціал та прибутки. Саме тому важливим є проведення інформаційної роботи стосовно питань кластеризації. Центральні та регіональні органи влади покликані сприяти збору та зведенню специфічної інформації про кластери, вживати конкретних заходів у сфері освіти (узгодження університетських програм із реальними потребами кластерних структур), спрощувати положення, що впливають на діяльність кластера, фінансово-незалежних дослідників та сертифікацію продукції, скликати форуми підприємств та організацій щодо питань кластерного розвитку регіону, організувати місцеві департаменти сприяння розвитку кластерів [7, с.516].

Ще одне досить суперечливе питання стосовно ролі держави в питаннях регулювання діяльності кластерів в Україні – це питання фінансування, а точніше його форма. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України зазначає, що державне фінансування було залучене лише до двох кластерів в Україні: «Сузір'я» та «Сорочинський ярмарок». При цьому пільги для кластерів відсутні [3]. Багато дослідників сперечаються про доцільність прямого фінансування із державного бюджету. До прикладу у Фінляндії, як тільки припинилося пряме урядове фінансування співпраця у рамках кластера закінчилася [10]. Саме тому, на нашу думку, основними важелями державного регулювання діяльності кластерів повинні бути визначені законодавством інструменти фіскальної політики: інвестиційні та податкові пільги; пільгове кредитування учасників кластеру; субсидування процентних ставок по кредитах; виділення бюджетних коштів в рамках цільових програм та проектів; відшкодування частини витрат на сплату відсотків по залучених кредитах; надання бюджетного кредиту та пільг з податку на майно; спеціальних позик під конкретні

науково-технічні проекти, повернення яких передбачено лише вразі комерційного успіху чи технологій. Реалізація даних інструментів політики держави в питаннях кластеризації може стати істотним стимулюючим фактором для суб'єктів підприємницької діяльності щодо їх інтеграції у територіально-виробничі комплекси.

Не зважаючи на абсолютно обґрунтовану участь держави в процесах кластеризації, ключову роль у формуванні та функціонуванні таких об'єднань все ж виконують бізнес-структури. Саме від їх готовності до інтеграції, продуктивної співпраці, наявності налагодженої кооперації, встановлених неформальних зв'язків можливе формування та функціонування кластерів на визначеній території. На нашу думку, саме бізнес структури, як учасники потенційного кластера, повинні ініціювати формування кластера у відповідному регіоні, проводити пошук та залучення фінансового капіталу для функціонування об'єднання, визначити у структурі органи управління, розробити стратегію розвитку на коротко, середньо та довгострокову перспективи, а також затвердити техніко-економічне обґрунтування із чітко прописаними учасниками, їхніми функціями в інтегрованій структурі, схеми взаємодії, номенклатуру продукції, умови виходу із кластера тощо.

Підсумовуючи слід зазначити, що основна роль держави в процесі кластеризації полягає у формуванні сприятливих передумов для діяльності таких територіально-інтегрованих структур як кластери (Рис.1.).

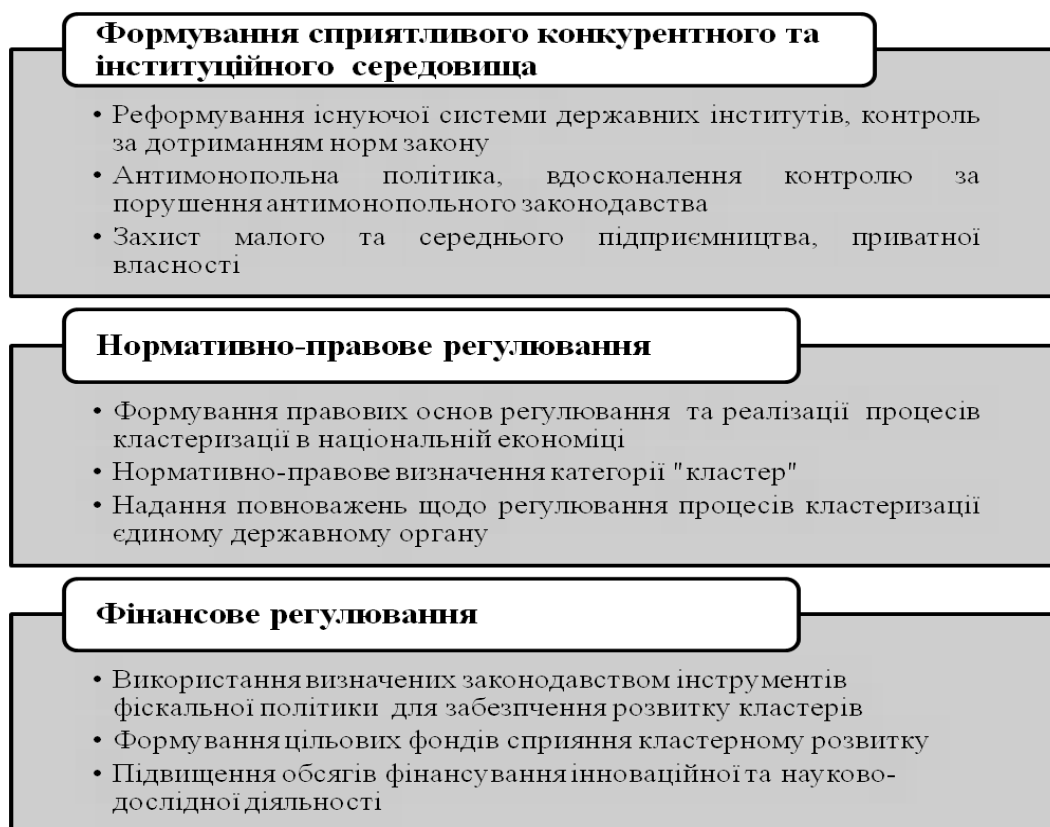

Рис.1. Держава як регулятор процесів кластеризації

Висновки. Формування та розвиток кластерів в Україні вимагає законодавчого регулювання та фінансової підтримки з боку держави, а також контролю та формування відповідного конкурентного та інституційного середовища. Тобто, державне регулювання повинно бути непрямым, а таким, що надає можливості та формує сприятливі передумови для ефективного функціонування кластерів: економічні, нормативно-правові та інфраструктурні.

Список використаних джерел:

1. Акімова Т.В. Особливості антимонопольної політики України/ Т.В. Акімова // Економіка та держава. – 2010. - №12. - С. 18-20.
2. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики: підруч. / З.М. Борисенко. – К.: Таксон, 2004. – 704 с.

3. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrproject.gov.ua
4. Концепція створення кластерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ligazakon.ua/news_old/ga012109.html.
5. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства: Проект концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://minregion.gov.ua/>.
6. Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: [б.в.], 2011. – 416 с.
7. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення : монографія / [кол. авт.]; за ред. А. Ф. Мельник. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 608 с.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6.06.2007 №381-р «Про схвалення Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua.
9. Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный поход/ Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б.; пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 848 с.
10. Cooke P. Clusters as key determinants of economic growth: the example of biotechnology [Електронний ресурс]/ P.Cooke . - Режим доступу: www.tbs-sct.gc.ca.

Рецензент Лещук В.П.